

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Weerbaarheid in kwetsbaarheid

Becker, R.G.; Academie voor Wetgeving en Overheidsjuristen

Citation

Becker, R. G. (2023). Weerbaarheid in kwetsbaarheid. In *De weerbare rechtsstaat* (pp. 11-18). Den Haag: Boom juridisch. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4246342>

Version: Accepted Manuscript

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4246342>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Weerbaarheid in kwetsbaarheid

Inleiding

Op 15 april 2019 richtte een brand ernstige schade aan in de Notre Dame.¹ De val van dit belangrijke symbool van (Westerse) cultuur leidde al gauw tot vermoedens van terrorisme.² De ware oorzaak van de brand bleek banaler: slordigheden bij renovatiewerkzaamheden.³ De Sloveense filosoof Miha Andric zag daarmee in de brand een perfecte metafoor voor het hedendaags Europa. De kathedraal werd voor miljoenen beschermd tegen terroristen, om uiteindelijk ten onder te gaan aan beknibbelende aannemers.⁴

In dit essay staat de stelling centraal dat deze metafoor ook van toepassing is op die andere (oorspronkelijk Franse) verworvenheid: de rechtsstaat. Haar grootste bedreigingen zijn niet extern, zoals terrorisme, of ondermijnende criminelen, maar intern. Een rechtsstaat kan alleen voortbestaan als in elk deel van de samenleving in haar wordt geloofd. Een echt weerbare rechtsstaat vereist dan ook dat niet naar buiten wordt gekeken, maar naar binnen. Dat vertrouwen behouden vereist een ander soort denken over de rechtsstaat: in tegenstelling tot externe bedreigingen, kan zij niet alleen door wetten en beleid worden opgelost. Cruciaal daarbij is de erkenning dat de rechtsstaat een kwetsbaar bezit is; minder vanzelfsprekend dan we tot dusver (willen) denken.

¹ NOS, 'Notre-Dame Parijs brandt, grote torens lijken gered', <https://nos.nl/artikel/2280620-notre-dame-parijs-brandt-grote-torens-liken-gered>, 15 april 2019.

² NBC, 'Notre Dame Cathedral fire spurs Islamophobic conspiracy theories on social media', <https://www.nbcnews.com/tech/tech-news/notre-dame-cathedral-fire-sparks-islamophobic-theories-social-media-n995091>, 16 April 2019.

³ Reuters, 'Notre Dame fire may have been caused by power fault or cigarette: prosecutors', <https://www.reuters.com/article/us-france-notre-dame-idUSKCN1TR20X>, 26 juni 2019.

⁴ Zie het bericht op zijn Facebookpagina (<https://www.facebook.com/miha.andric>) van 15 april 2019.

Diagnose

Dat de rechtsstaat onder druk staat, is een breed gedeeld sentiment. Daarbij wordt onder meer gewezen op de opkomst van extremistische partijen,⁵ (ondermijnende) criminaliteit⁶ en massale protesten en bedreigingen ten gevolge van nepnieuws.⁷ Steeds valt op dat deze bedreigingen voor de rechtsstaat vorm krijgen door mensen waarvan dat in eerste instantie niet werd verwacht. Het electoraat van extremistische partijen bestaat niet uit ideologisch gedreven minderheden, maar uit altijd als “redelijk” geziene burgers.⁸ Liquidaties worden niet gepleegd door doorgewinterde huurmoordenaars, maar door extreem jonge mannen, vaak zwakbegaafd.⁹ Terroristische dreiging wordt vaak veroorzaakt door geboren en getogen Nederlanders, die vanuit een Vinex-wijk via YouTube radicaliseren.¹⁰ De echte bedreiging lijkt dan ook steeds niet te zitten in een enkele kwaadaardige genius, maar in de vatbaarheid van grote groepen mensen voor antirechtsstatelijk handelen. Dat is logisch: potentiële drugsmiljonairs of volksmenners zullen er altijd zijn, maar jongeren die iemand het leven willen nemen voor 50.000 euro of saaie middle managers die wetenschap ontkennen, zijn niet van alle tijden.

Dat roept de vraag op waarom deze mensen vatbaar blijken voor bedreigingen van de rechtsstaat. Vaak wordt daarbij gewezen op sociaal-economische omstandigheden.¹¹ Dat is ongetwijfeld terecht, maar er lijkt meer aan de hand. Sociaal-economische verschillen zijn immers ook van alle tijden. Een meer toegespitste oorzaak kan mogelijk gevonden worden in wat bestuurskundigen “outputlegitimiteit” noemen.¹² Nederland, met zijn ingewikkelde coalitievorming, groot ambtenarenapparaat en hoogopgeleide politieke elite, is nooit heel sterk geweest in het direct vertalen van de preferenties van mensen in beleid. Dat hoefde ook niet, want het ging altijd goed: zolang mensen erop vooruit bleven gaan, konden zij leven met een klasse van “moderne mandarijnen” die

⁵ D66, ‘Sigrid Kaag: rechts-extremisten bedreigen de democratie’, <https://d66.nl/nieuws/rechts-extremisten-bedreigen-de-democratie/>, 16 januari 2023.

⁶ Rijksoverheid, ‘Ondermijnende criminaliteit’, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ondermijning/ondermijnende-criminaliteit>.

⁷ Securitymanagement.nl, ‘Sigrid Kaag: Stelselmatige bedreiging van politici ondermijnt de rechtsstaat en de democratie’’, <https://www.securitymanagement.nl/sigrid-kaag-de-stelselmatige-bedreiging-van-politici-ondermijnt-de-rechtsstaat-en-de-democratie/>, 6 januari 2022.

⁸ NOS, ‘Dit is de Forum-kiezer en zo ziet de rest van de stemmers eruit’, <https://nos.nl/artikel/2277050-dit-is-de-forum-kiezer-en-zo-ziet-de-rest-van-de-stemmers-eruit>, 21 maart 2019.

⁹ AT5, ‘Jeugdadvocaat: ‘Daders die liquidaties uitvoeren vaak zwakbegaafd’’, <https://www.at5.nl/artikelen/178341/waarom-is-de-prijs-van-een-liquidatie-zo-schrikbarend-laag>, 8 februari 2018.

¹⁰ AIVD, ‘Uitreizigers en terugkeerders’, <https://www.aivd.nl/onderwerpen/terrorisme/uitreizigers-en-terugkeerders>.

¹¹ Zie bijvoorbeeld Hoofdstuk 6 ‘De sociale context van armoede’ van het SCP-rapport *Armoede en sociale uitsluiting*, SCP 2019.

¹² Zie uitgebreider over de term J. Korzelijs, ‘De democratische legitimatie van de maatregelen ter bestrijding van het coronavirus’, in: J.P. Loof, J. Korzelijs, J.E. van den Brink & M. van der Steen, *Bestuursrecht in crisistijd*, onder verwijzing naar Bijlage bij Kamerstukken II 2014/15, 33841, nr. 171.

belangrijke beslissingen maakte. De laatste tijd presteert die bestuurselite echter minder: mensen gaan er niet meer automatisch op vooruit¹³ en de overheid slaagt er niet zomaar in elk probleem overtuigend op te lossen. Illustratief is het verband tussen (de gebrekkige afhandeling van) de toeslagenaffaire en vaccinatiebereidheid.¹⁴ De overtuigingskracht op basis van resultaten neemt nog verder af, omdat zich een spiegelbeeldige beweging lijkt te voltrekken: landen zonder democratische rechtsstaat, met China voorop, behalen in de ogen van velen wel de resultaten voor hun burgers.

Een tweede mogelijke reden ligt in het feit dat de rechtsstaat volledig is gedepolitiseerd. Het is met de ogen van nu moeilijk voor te stellen dat meerdere premiers zijn geleverd door een partij - de Antirevolutionaire Partij - die in haar naam expliciet de ideeën van de Franse revolutie verwierp. Vrijheid, gelijkheid en broederschap zijn in naam geen waarden meer die ter discussie worden gesteld. Hetzelfde geldt voor de democratie of de onafhankelijke rechter. Dat is een zegen, maar tegelijkertijd een vloek. Doordat de waarden zo alomtegenwoordig zijn maar nooit meer worden bedebatteerd, kan eenieder ze gebruiken om allerlei gedrag te rechtvaardigen. Zelfs Boris Johnson, Donald Trump en Jair Bolsonaro houden bij hoog en laag vol te handelen uit naam van de democratische rechtsstaat. Hier kan de stikstofcrisis als voorbeeld dienen. Waar in Duitsland uitgebreide debatten worden gevoerd over (de grenzen van) de doorwerking van Europees recht, werd in Nederland simpelweg gesteld dat stikstof verminderd moet worden “omdat dat nu eenmaal van Europa moet”. Discussie was niet mogelijk en verdere rechtvaardigingen werden amper gegeven. De grote winnaar van de verkiezingen werd de enige partij die deze discussie wel wilden voeren. Een BBB-kandidaat duidde de overwinning van haar partij als “hiermee zeggen we: mag ik ergens ook nog iets van vinden?”¹⁵

In dat licht bezien is het begrijpelijk dat de rechtsstaat meer onder druk komt te staan. Zijn oorspronkelijke legitimatie is weggefallen, en een nieuwe wordt in het publieke debat niet gegeven, juist door zijn vanzelfsprekendheid.

Richting een oplossing

Een echt weerbare rechtsstaat vereist dus een nieuw vertrouwen. Dat is geen sinecure. De normale sturingsinstrumenten van de overheid werken uitstekend tegen externe bedreigingen, maar bieden hier weinig hoop op vooruitgang. Nieuwe wetgeving of beleidswijzigingen kunnen hooguit het

¹³ Rijksoverheid, ‘Dalende koopkracht: oorzaken, gevolgen en maatregelen’, <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/koopkracht/dalende-koopkracht-oorzaken-gevolgen-en-maatregelen>.

¹⁴ H. Huistra, ‘Wie de overheid wantrouwt, haalt geen vaccin’, *Trouw* 9 oktober 2021.

¹⁵ Zie de tweet van K.C. Smouter: <https://twitter.com/Kcsmouter/status/1636261409393717248>.

symptoom aanpakken, maar zij staan over het algemeen niet bekend om hun intrinsieke overtuigingskracht. Het recente voorstel om het verbieden van politieke partijen te vergemakkelijken¹⁶ heeft iets treurigs: zouden aanhangers van een extremistische partij zonder die partij daadwerkelijk iets anders gaan geloven? Handhaving werkt vaak averechts: zal het jarenlang opsluiten van piepjonge “uithalers” ze opeens wel het vertrouwen geven dat ze binnen de grenzen van de wet succesvol kunnen worden? Investerings zijn nodig, maar zakken met geld alleen zullen het probleem ook niet oplossen. De gigantische coronasteunpakketten, landbouwsubsidies en toeslagenaffairecompensatie nemen de onvrede ook niet weg; het gaat om meer dan geld.

Tegelijkertijd blijft het de reflex van de overheid naar dat soort instrumenten te grijpen. Een ironisch anekdotisch voorbeeld werd gegeven door de onderwerpsuggesties voor deze essaywedstrijd:¹⁷ daarin waren meerdere mogelijk beleidswijzigingen te vinden. Het lijkt er echter op dat dit probleem niet vanachter de tekentafel is op te lossen. Wets- en beleidswijzigingen zijn alleen kansrijk als je de mensen meekrijgt. Dat betekent niet dat hier geen rol ligt voor ambtenaren; integendeel. Niet alleen omdat zij de handen en voeten van de overheid zijn, maar ook omdat politici zelf het vertrouwen missen mensen weer echt te overtuigen van de democratische rechtsstaat. Dat vraagt wel nog meer van die ambtenarij. Zij kan zich niet langer beperken tot het goed vormgeven en uitvoeren van beleid, maar dient ook mensen van de waarde van dat beleid - en van de democratische rechtsstaat als geheel - te overtuigen. Die rechtsstaat is niet langer alleen een zaak van het hoofd, maar ook van het hart geworden.

Hoe die overtuiging vorm te geven? Door de eigen kwetsbaarheid te erkennen. Het is geen natuurgegeven dat wij een overheid hebben die zich in de regel aan de wet houdt, en men veilig naar een rechter kan stappen zonder envelop in de binnenzak. Het belang van de democratische rechtsstaat staat nooit ter discussie. Daar mogen wij ons gelukkig mee prijzen, maar het brengt wel het risico met zich dat mensen nooit te horen krijgen hoe bijzonder hij is en daarmee vatbaar raken voor alternatieven. De doorwerking van Europees recht is geen moeite, maar moet publiekelijk worden verdedigd. Het belang van waarden als vrijheid, gelijkheid en broederschap moet keer op keer benadrukt.

Het erkennen van die kwetsbaarheid werkt als het goed is ook door in beleid. Wie erkent dat criminaliteit voor steeds meer jongeren een realistische optie is, zal minder bang zijn in

¹⁶ R. Du Pré, ‘Kabinet zet door: verbieden van ondermijnende politieke partijen moet makkelijker worden’, *De Volkskrant* 22 december 2022.

¹⁷ <https://rechtenoverheid.nl/week-van-de-rechtsstaat/wedstrijden/wedstrijden-studenten-promovendi>.

armoedebestrijding en preventie te investeren. Wie beseft dat een groeiende groep mensen de overheid helemaal niet meer vertrouwt, verbiedt geen politieke partijen, maar komt met beleid dat die groep daadwerkelijk helpt. Een echt weerbare democratische rechtsstaat vereist investering in zichzelf.

Afronding

De Notre Dame wordt op dit moment hersteld. Dat werd mede mogelijk gemaakt door een groot aantal giften. De nodige investeringen kwamen pas toen werd beseft dat zo'n kathedraal geen vanzelfsprekendheid is. Ook dat is een mooie metafoor: onze democratische rechtsstaat staat misschien nog niet in brand, maar een snelle blik over de grens leert dat ook zij kwetsbaar is. Die kwetsbaarheid erkennen is de eerste stap naar weerbaarheid.

Roel Becker